

A. B. Appleby: Famine in Tudor and Stuart England. Stanford (California), at the University Press 1978. 250 s., \$ 14.50.

Med rette har moderne, socialhistorisk forskning rejst spørgsmålene, om den jævne befolkning i førindustriel tid overhovedet fik nok at spise, om forholdet mellem dyrtid, sult og epidemiske sygdomme osv. Af foregangsmændene påviste Pierre Goubert, at sultegrænsen altid var indenfor rækkevidde i Ludvig XIV.s Beauvaisis, medens Peter Laslett for Englands vedkommende endnu ikke var i stand til at besvare spørgsmålene helt entydigt. Dr. Andrew Applebys undersøgelse tager tråden op i en bredt anlagt undersøgelse af Cumberland og Westmorland, de mest afsides egne af England, fra ca. 1560 til udgangen af 1600-tallet, men med koncentration omkring kriseårene 1587/88, 1597 og 1623. Hans tese er meget entydig: at »vise, at disse kriser blev forårsaget af sult snarere end af sygdom, der opererede uafhængigt af sulten«, og at 1600-tallets økonomiske og sociale forandringer satte det nordvestlige England i stand til selv at befri sig fra sulten.

Bogen er et usædvanligt vægtigt og stringent gennemført indlæg i debatten. Dr. Applebys dokumentation af sulten, specielt i de områder af Cumberland og Westmorland, hvor 1500-tallets befolkningsvækst i højlandet havde ført til udparcellering af overdrev i minimale lodder, er overbevisende (men tydeligst 1593-97 og 1623); det samme gælder analyserne af 1600-tallets begyndende kommercialisering og industrialisering, der gjorde det muligt at overvinde virkningerne af den kritiske, sociale situation. Undersøgelserne har – hvad forf. også understreger – naturligvis ikke generel gyldighed for England, men det vil være væsentligt, at lignende nuancerede studier af hunger og epidemier gennemføres i andre områder – også på kontinentet.

E. Ladewig Petersen

H. V. Gregersen: Toldsted ved Hærvejen. Haderslev. Folkeligt Forlag, 1978. 230 s., ill.

Dr. Gregersen er en flittig dyrker af Sønderjyllands historie, og han har i sin seneste publikation rettet søgelyset mod et centralt sted i landsdelen – og rigets – handelshistorie: Toldsted ved hærvejen vest for Aabenraa. Det er en gammel kærlighed, som ikke har faaet lov til at ruste hos forfatteren. – Værket indeholder fine topografiske beskrivelser og interessante personal-/kulturhistoriske afsnit, men det er okschanderen forbi Toldsted, der har den største interesse og forfatterens særlige bevaagenhed. Det er lykkedes dr. Gregersen at give bevægelserne i studeeksportens størrelse over et længere tidsrum (16.-slutn. af 18. aarh.). Hans hovedkilder er dels de aarlige opgørelser over toldindtægterne for Toldsted dels de regnskaber sammesteds fra, der for en del aars vedkommende er bevaret som bilag til Amtsregnskaberne. Da der imidlertid er lakuner i dette materiale, har forfatteren inddraget regnskaber fra Haderslev (1539), Gottorp (enkelte aar i 16. aarh.) og Toftlund og Bov (nogle aar i beg. af 17. aarh. og omkring 1700) til belysning ogsaa af Toldstedpassagen. Forfatterens fortrolighed med toldregnskaberne og hans blik for deres udsagnskraft afspejler sig tydeligt i dette kombineringsarbejde, hvorved hovedlinierne i studeeksporten gøres længere og trækkes op med en sikrere streg.

Under udnyttelse af diverse lokalhistoriske arbejder, en solid topografisk/geografisk viden samt sit sønderjydske maal (ex. s. 151) lykkes det for dr. Gregersen at fravriste kilderne saa mange oplysninger, at identifikationen og lokaliseringen af studehandlerne er naaet et godt stykke videre. Indtil ca. 1650 var, viser det sig, studeeksporten væsentligst paa kongerigske hænder for derefter mere og mere at glide over til folk fra hertugdømmerne og til udlændinge, specielt Nederlændere. Sidstnævnte stod aar 1700 for 67,75 % af det eksporterede antal via Toldsted (s. 144). Forfatteren gaar ikke nærmere ind paa en forklaring af, hvorfor dette skifte fandt sted, men han fremlægger et omhyggeligt be-